

Po dvoch svetových voj-

Reaguje CITES na meniacu sa realitu doby?

nách, v prvej polovici 20. storočia zavľadlo - aspoň v tzv. vyspelom svete - obdobie relativného pokoja a prosperity, ktoré, naštastie, trvá dodnes. Toto obdobie je charakteristické stále sa zvyšujúcim technickým pokrokom, ale, na druhej strane, i tlakom na prírodu. Rastúca produktivita práce vytvára predpoklady pre významné spoločenské zmeny a trendy - dochádza k postupnému zvýšeniu životnej úrovne a k vzniku početnej vrstvy ľudí s dostatkom, alebo až nadbytkom voľného času. K negatívnym produkтом tohto vývoja (odhliadnuc od prehľadujúcej sa globálnej krízy z nadprodukcie) patrí aj vznik „snobského fenoménu“.

V posledných desaťročiach sa v tzv. vyspelých krajinách sformovala početná vrstva ľudí, ktorí sa už od hmotného (!) blahobytu a doštatku voľného času nevedia „vpratiť do kožu“. Positívnym riešením takéhoto stavu sú obyčajne rôzne záľuby, alebo, ak chcete, hobby. V konkrétnych prípadoch ide často o záľuby týkajúce sa zvierat. Tieto záľuby však nemusia mať vždy kladný náboj - ved kolí solventný manažéri a majitelia prosperujúcich firem si vo voľnom čase môžu dovoliť organizovať „snobské safari“ a „relaxovať“ pri strieľaní vzácnych druhov antilop v Afrike, či hocikde inde! Chov živočíchov je však pozitívou a z ochranárskeho hľadiska únosou aktuítou tiež len do určitej hranice. Mnohé zámožné osoby úplne prepadiľ chovu vzácnych druhov rýb, plazov, vtákov a iných zvierat. K najatraktívnejším skupinám v tomto ohľade patria bez sporu papagáje. Mnohé druhy papagájov sú vzácné a žijú v odľahlých, ťažko prístupných končinách našej planéty. Tieto druhy nie sú ohrozené len pokračujúcou likvidáciou biotopov (najmä pralesov), ale aj čiernym obchodom pre bohatých snobských „chovateľov“, ktorí sú za najväčnejšie druhy ochotní platiť mnohotisícové sumy v dolároch!

Rozmáhajúci sa obchod so vzácnymi druhmi živočíchov a rastlín vyvolal, pochopiteľne, ostré odmietnutie profesionálnych i mimovládnych ochranárskych organizácií na celom svete. Proces vyvrcholil na medzinárodnej konferencii v marci 1973 vo Washingtone. Tu bol (3. marca) prijatý aj tzv. Washingtonský dohovor, známejší u nás i v zahraničí pod skratkou CITES. Sučasťou CITES sú niekoľkokrát aktualizované zoznamy medzinárodne chránených druhov rastlín a živočíchov. Už pri prvom pohľade na tieto zoznamy je jasné, že pri ich vytváraní hrali „prvé hústky“ botanici. Z asi 250 000 druhov rastlín je v CITES 35 000 druhov, čo predstavuje 14 %. Z doteraz známych živočíchov (asi 1 250 000 druhov) si však zaradenie do CITES „zaslúžilo“ len 2500 druhov, čo je iba 0,2 %! Podstatnú väčšinu živočíchov v CITES tvoria pritom stavovce, z ktorých, ako už bolo naznačené, sú mnohé druhy väčne ohrozené pytiľactvom a nelegálnym odchodom. Do živočíšnej riše patria ale aj tzv. „nižšie“ živočíchy - bezstavovce, z nich sa však

do CITES dostali iba niektoré vypichnuté, možno povedať modelové druhy. Podme však hľadať ďalšie súvislosti a paradoxu doby, v ktorej trhu v mnohých ľuďu splýva s pojmom „boh“ ...

Podstatnú väčšinu bezstavovcov tvorí hmyz, pričom počet dodnes popísaných druhov (više 800 000) je pravdepodobne iba menšou časťou skutočného počtu. Hmyz má však slabé zastúpenie nielen v CITES, ale aj v ochranárskej literatúre a legislatíve na celom svete. I keď v červených zoznamoch niektorých krajin je hmyz spracovaný dosť podrobne a seriózne (pričom môže byť Veľká Británia, Švédsko, Fínsko, Dánsko a Nemecko), väčšinou je degradovaný do pozície „povinného prívesku“ po-

stavovcoch. V červených kni-

hách

Poľska, Maďarska, Ruska a napodiv i Francúzska, je hmyzu venovaná iba nepatrána pozornosť. Do zoznamu najohrozenejších druhov chrobákov sveta (Wells, Pyle & Collins, 1983; IUCN) sa napr. dostalo iba 6 bez výnimky mimoeurópskych druhov. Silné podceňovanie hmyzu vrcholí v tzv. „top twelve“ (Čeřovský, 1989; Živa), pretože k dvanásťom najohrozenejším živým organizismom tejto planéty je zaradených 7 druhov stavovcov, 3 druhy semenných rastlín, 1 druh mäkkýšov a iba 1 druh hmyzu!!! Je úplne jasné, že hmyz bol ešte prednedávnom v teórii i praxi ochrany prírody vo vyslovenej okrajovej pozícii. Žiaľ, táto situácia v podstate pretrváva dodnes.

Hlavným dôvodom nedostatočnej pozornosti ochranárov voči hmyzu je obtiažna určiteľnosť väčšiny druhov. Možno. Na druhej strane sa nájde dosť jednotlivcov, ktorí tieto zvláštne a často krásne chitínové stvorenia príťahujú. Mnohí z nich sa „prehryzú“ cez ťažké začiatky a stanú sa členmi početnej rodiny znalcov hmyzu - entomológov. Žiaľ, nie všetci z nich si zaslúžia hrdé, učene znejúce označenie entomológ...

Hlavným motívom práce ornitológa je (alebo malo by byť) **poznanie a ochra-**

na vtákov. Hlavným cieľom entomologickej činnosti je, alebo malo by byť, **poznanie a ochra-**na hmyzu. Tak to svojím životom a prácou definovali viacerí velikáni európskej entomologie, z ktorých už veľká väčšina nemôže sledovať súčasný vývoj v tejto oblasti. Naštastie. Doba sa totiž zmenila - altruiズmus a eufóriu kvetu 60. rokov vystriedal kovovery chladný pragmatizmus búrza a vsemocného trhu. Trhu, ktorý svoju odľudštenou monetaristickou ideológiou vďahuje do sféry svojho vplyvu úplne všetko. A tak sa nám postupne všetko - od skál a vody (ktoré sú v prvom rade vlastníctvom tejto planéty!), cez drevo a plody tejto zeme až po umenie, vedu, vzdelenie a zdravie samého človeka - stalo obchodným artiklom. Samozrejme, neunikli tomu ani

zvieratá.

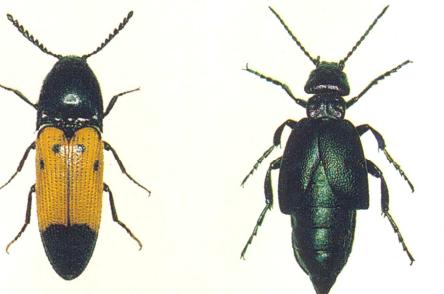
Chovanie hadov alebo vtákov je súčasťou, ale dosť pracnou záľubou - vzácnym chovancom treba zabezpečiť potravu, opateru... Väčšina chrobákov však patrí k pohodlným až zhýčkaným ľuďom, preto ideálnym spôsobom ich zviedanie sa medzi „elitou“ je zberať. Podľa výsledkov CITES vznikali v dobe, keď komerčná entomológia zdaleka nebola tak masovým javom ako dnes. Preto bolo nanajvýš potrebné zoznam medzinárodne chránených druhov aktualizovať a doplniť o druhy, ktoré sú popri deteriorácii biotopov ohrozené hlavne dopytom komerčných zberateľov. Z exotov si túto výsadu zasluhujú stovky druhov. Len ako príklad si uvedieme veľké a nádherné bystrušky z rodu *Coptolabrus*, ktoré žijú lokálne a vzácné predovšetkým v čínskych horách. V zoznamoch CITES chýbajú aj africké goliáše (Goliathus spp.), ktoré ohrozenie nielen pokračujúca likvidácia pralesov, ale aj zber na komerčné účely. Do tejto istej kategórie patria vlastne takmer všetky nosorožčeky (podčelaď Dynastinae), vrátane jedného z najväčších chrobákov sveta *Dynastes hercules* z južnej a strednej Ameriky; ale i veľké a veľmi atraktívne druhy fuzáčov z evolučne starobylej podčelaďi Prioninae - za všetky možno spomenúť *Titanus giganteus*, *Acronius longimanus* a *Macrodontia cervicornis* tiež z tropickej Ameriky. V zozname atraktívnych čeliad chrobákov nesmú chýbať roháče (Lucanidae). Medzinárodná ochrana najväčnejších roháčov, ako je napr. *Phalacognathus mülleriz* austrálskych pralesov, by mala byť úplne samozrejмá.

Samozrejme, pokiaľ ovľadal ich názvy a jednalo sa o vzácné druhy, bol úplná hviezda! Žiaľ, nádor komerčnej entomologie dnes daleko presiahol hranice majetnejšej spoločnosti, a šíri sa už aj medzi mládežou. (Podrobnejšia analýza tohto problému by si vyzdávala samostatnou rozsiahly príspěvok.) Negatívne dôsledky komerčnej deformácie entomologie by sa dali zhŕnúť do dvoch okruhov:

1. Niektoré druhy získali škodlivú a samoúčelnú nálepku dobrežie nie kultových rarít. Nejde však už vôbec len o „vychytenou“ motýľe a chrobáky z trópov, práve naopak - k najžiadanejším patria dnes vzácné a ohrozené druhy domácej fauny! Tieto druhy sú potom intenzívne vyzbierané bezohľadnými metódami v čo najväčších sériach pre oficiálne burzy i čierny obchod.

2. Tento patologický proces deformuje a rozkladá podstatu samej entomologickej vedy. Vedecký, v podstate altruistický **motív poznania a ochra-**

na pôvodnou hmyzu tak degraduje na pôverznú túžbu vlastníť nápinané mŕtvoly čo najväčnejších druhov v krabiciach. Na burzách však popri amatéroch možno vidieť predávať hmyz už aj titulovaných, väčších (?) entomológov. Dopad takéhoto „príkladu“ na entomologický dorast je katastrofálny. Záverom tohto príspievku si spomenieme tri druhy

Obr. 1: Vzácny a ohrozený kováčik *Ampedus quadrifasciatus* využaduje príslušné medzinárodnú ochranu

Obr. 2: Bezkrídli mäky sú vo vyspelých krajinách Európy rýchlosťne ohrozenou skupinou. Na snímke je vzácny druh *Meloe decorus*

chromákov, príomných (zatial) i v slovenskej faune. Hoci sú všetky tri osobitne chránené novou vyhláškou, ich reálna ochrana je vzhľadom na rastúci tlak komerčných stáby entomológov veľmi problematická. Kováčik *Ampedus quadrifasciatus* je veľmi pekný chrobák a má navyše smolu - je vzácny, alebo, presnejšie povedané, coraz vzácnejší. Hlavnú vinu na tom však nesie človek. *Ampedus quadrifasciatus* žije len v starej teplých dubových pralesových pralesových charakteru. Larva sa vyvíja vo vlhkom červenohnedom práchnivejúcim dreve starých dubových kmeňov, často spolu s inými vzácymi a ohrozenými druhami (*Prostomis mandibularis*, roháčik *Aesalus scarabaeoides*, zlatonožný príbuzný *Gnorimus variabilis* a ď.).

Tento druh je v celom relativne veľmi malom areáli (južná až stredná Európa) na výraznom a dlhodobom ústupu, predovšetkým vďaka úbytku vhodných biotopov. V Rakúsku, Maďarsku, ale i na Slovensku je zaradený do kategórie E. Jednou z posledných lokalít v strednej Európe, kde sa tento druh s riadou dôvkou šťastia dá (alebo skôr dal) nazbierať v niekoľkých kusoch, je NPR Boky. Aj keď hlavnou podmienkou výskytu menovaného kováčika je vrstva kompaktného dreva na povrchu kmeňa, to pre niektorých „entomológov“ nie je prekážka - sekera alebo pišľa sa skoro na jar „prepracuje“ do vnútra duba, kde už čakajú vylihanuté imága. Pozorný náštevník rezervácie si musí všimnúť, že vhodných dubov pre vývinu tohto druhu z roka na rok ubúda - mnôhre stromy sú úplne rozsekáne a na drobné miestach vidieť popoľované kry a rozsekáne hrubšie konáre zemolezu - svedectvo o „práci expertov“. Opäť, samozrejme, väčšinou v prísnych rezerváciach...

Nie je účelom tohto článku pokračovať vo vymenúvaní druhov, ktoré by si zaslúžili zaradenie do zoznamu CITES. Zámerom tejto filozoficky-ochranárskej úvahy je upozorniť na meniacu sa realitu tejto doby, v ktorej diktujú všeobecných peňaží neohrozujú len vzácné druhy stavovcov, ale už aj viaceré druhy hmyzu. Dobý, ktorá mladícky entuziazmus adeptov entomologie na prvých „dobrodržných“ výpravách za chrobákm nahradila chladný monetaristicko-hodnotovým vzhľadom zberateľa „trofej“. Pravá, klasická, „roubalovská“ entomológia odumiera. Spoločným úsilím zainteresovaných - v prvom rade entomológov! (...) - čo este nepodlahli, by sa však este dala zachrániť. Dekadentné zmeny a deformácie tejto krásnej vedy si vyžadujú zmeny nielen v domácej legislatíve (k nim už došlo), ale aj v predpisoch a dokumentoch medzinárodnej ochrany prírody. Ostáva len dúfať, že tieto zmeny pomôžu v liečbe pokročilého štadia choroby, ktorá by zniesla lekárske označenie *dementia collectorum* - zberateľské šialenstvo...

K najväčnejším chrobákom západného Palearktu patrí *Borus schneideri* zo samostatnej čelaďi Boridae. Hoci bol v minulosti zaradený k potemníkom (Tenebrionidae), jeho plochá larva svedčí skôr o príbuzenstve so svetivočerveňmi chrobákm z čelaďi Pyrochroidae. Tento reliktívny a archaickej chrobák prežíva na niekoľkých málo izolovaných lokalitách strednej a severnej Európy. V sade, kde sa vyskytuje, je zaradený do kategórie E, len vo Fínsku je to „iba“ kategória V. *Borus schneideri* žije v najzachovalejších pralesových ekosystémoch v nižších horských polohách, larva sa vyvíja predovšetkým v oduzierajúcich jedliach. Druh je existenčne ohrozený fragmentáciou areálu, globálnymi klimatickými zmenami (oteplňovanie), ale i zberom pre komerčné účely. Na burzách patrí k „najvychádzajúcim“ artiklom a (hoci sa obyčajne ani nedostane „na stôl“), predáva sa za neuveriteľné obnosy!

PaedDr. Valerián Franc, CSc.
UMB Banská Bystrica
člen Poradného zboru pre dohovor CITES pri MŽP SR
snímky: autor